

КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Сеага Семі

*аспірант кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти
і менеджменту соціокультурної діяльності*

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

вул. М. Кривоноса, 2, Тернопіль, Україна

orcid.org/0000-0002-2082-6833

seagasemi@gmail.com

Ключові слова:

*агресія, агресивна поведінка,
культурно-дозвіллева
діяльність, дозвілля, корекція,
принципи культурно-
дозвіллевої діяльності.*

У статті розглянуто психолого-педагогічні підходи до трактування наукової дефініції «агресія». Установлено, що дитяча агресивність найчастіше є наслідком поганого ставлення до дітей, яка зумовлена відсутністю поваги, толерантності в спілкуванні, а також використанням надмірної строгості й зловживанням покараннями. Агресивна поведінка є системою реагування на несприятливі ситуації, за допомогою якої підлітки розв'язують важливі особистісні чи суспільні проблеми. За допомогою агресивної поведінки підлітки отримують можливість утвердити свою самобутність, гідність, підвищити самооцінку, захистити свої права та посилити контроль над своїм оточенням. У методологічному аспекті агресивна поведінка є ефективним прийомом психологічного розвантаження, способом самореалізації та самоствердження, а також методом психологічного та емоційного впливу. Проаналізовано біогенетичний, психологічний, екологічний і соціальний напрями, які пояснюють виникнення агресивної поведінки особистості.

З'ясовано, що важлива роль у профілактиці агресивної поведінки належить діяльнісному підходу. Цей підхід має позитивний вплив на профілактику агресивної поведінки. Із точки зору діяльнісного підходу культурно-дозвіллева діяльність відіграє особливу роль під час налагодження внутрішньої діяльності. Із психолого-педагогічної точки зору дозвілля охоплює сукупність різних видів занять, що здійснюються у вільний час, які сприяють розвитку особистісних якостей та позитивно впливають на задоволення духовних, фізичних та соціально значущих потреб підлітків. Для підлітків дозвілля сприймається як усвідомлена необхідність. Саме тому культурно-дозвіллева діяльність позитивно впливає на профілактику агресивної поведінки. У методологічному аспекті під час організації культурно-дозвіллевої діяльності основний акцент необхідно робити на таких принципах: інтересу, єдності рекреації та пізнання, спільної діяльності. Під час профілактичної діяльності щодо подолання агресії необхідно так організувати дозвілля підлітків, щоб забезпечити саморозвиток внутрішніх ресурсів й активізувати самоактуалізацію. Саме дозвілля збагачує духовне й фізичне здоров'я підлітків, допомагає повністю розв'язати чи нейтралізувати проблеми й кризові ситуації.

CULTURAL AND LEISURE ACTIVITY AS A MEAN OF AGGRESSIVE ADOLESCENT BEHAVIOR' CORRECTION

Siagha Sami

*Postgraduate Student at the Department of Social Work, Special Education
and Management of Socio-Cultural Activities
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2082-6833
seagasemi@gmail.com*

Key words:

aggression, aggressive behavior, cultural and leisure activities, leisure, correction, principles of cultural and leisure activities.

The article considers psychological and pedagogical approaches to the interpretation of the scientific definition of aggression. It has been established that children's aggression is mostly the result of poor treatment of children, which is due to lack of respect, tolerance in communication, as well as the use of excessive severity and abuse of punishment. Aggressive behavior is a system of response to adverse situations. The adolescents solve important personal or social problems through such situations. The adolescents are given the opportunity to assert their identity, dignity, increase self-esteem, protect their rights and strengthen control over their environment through aggressive behavior. In the methodological angle, aggressive behavior acts as an effective method of psychological relief, as a way of self-realization and self-affirmation, as well as a method of psychological and emotional influence. There are analyzed biogenetic, psychological, ecological and social directions which explain emergence of aggressive behavior of the person. It has been found that the activity approach plays an important role in the prevention of aggressive behavior. This approach has a positive effect on the prevention of aggressive behavior. According to the activity approach, cultural and leisure activities play a special role in establishing internal activities. From the psychological and pedagogical point of view, leisure covers a set of different types of leisure activities. These activities contribute to the development of personal qualities and have a positive effect on meeting the spiritual, physical and socially significant needs of adolescents.

Leisure is perceived as a conscious necessity for teenagers. For this very reason cultural and leisure activities have a positive impact on the prevention of aggressive behavior. In the methodological plane during the organization of cultural and leisure activities it is necessary to make the main emphasis on such principles as: the principle of interest; the principle of unity of recreation and cognition; principle of joint activity. During preventive activities to overcome aggression, it is necessary to organize the leisure of adolescents in such a way as to ensure the self-development of internal resources and enhance self-actualization. Leisure itself enriches the spiritual and physical health of adolescents, helps to completely solve or neutralize problems and crises.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті суттєво зріс рівень агресії серед усіх верств населення, проте, як свідчить статистика, особливо агресивними є підлітки. Саме ця вікова категорія, переживаючи вікову кризу, проявляє агресію, розв'язуючи власні життєві проблеми. Підвищена агресивність дітей є однією з найбільших проблем не лише для педагогів, соціальних працівників і психологів, а й суспільства в цілому. Щораз вища хвиля дитячої злочинності та збільшення кількості дітей, схиль-

них до агресивних форм поведінки, висуває на перший план завдання з вивчення психолого-педагогічних умов, які викликають ці небезпечні явища. Зазначимо, що ті чи інші форми агресії характерні для більшості дітей. Однак відомо, що в певній категорії дітей агресія як стійка форма поведінки не лише зберігається, але й розвивається, трансформуючись у стійку якість особистості, внаслідок чого знижується продуктивний потенціал дитини, звужуються можливості

повноцінної комунікації, суттєво деформується її особистісний розвиток. Наслідком цього є те, що агресивна дитина завдає багатьох проблем не лише оточенню, а й собі.

Із психолого-педагогічної точки зору для того, щоб зменшити негативні наслідки агресивної поведінки, необхідно, з'ясувати сутність агресії та дослідити її основні форми, а також спрогнозувати найбільш перспективні засоби, які позитивно вплинуть на корекцію агресії. Метою, поставленою нами під час наукового пошуку, є аналіз сутності агресії та агресивної поведінки, з'ясування її природи; обґрунтування потенціалу культурно-дозвіллевій діяльності як вагомого засобу профілактики агресивної поведінки, а також дослідження спектра основоположних принципів організації дозвілля, які позитивно впливають на корекцію агресії.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження було з'ясовано, що науковці по-різному трактують агресію та агресивність. Так, у психологічній науці [1; 2] агресія найчастіше розглядається не як емоція, мотив чи установка, а як модель поведінки. Вияв агресії в дітей дуже різноманітний (фізична/вербальна, активна/пасивна, пряма/непряма). У педагогічному словнику С. Гончаренка вказано, що агресивність – «це емоційний стан і риса характеру дитини. Характеризується імпульсивною активністю поведінки, афективними переживаннями гніву, злості, намаганням заподіяти іншому травму (фізично чи морально)» [3, с. 15]. Причому науковець доводить, що дитяча агресивність є наслідком поганого ставлення до дітей, зумовленого браком чуйності, поваги, толерантності, а також надмірною суворістю та зловживанням покараннями.

Наведемо найбільш поширені трактування видів агресії, які використовує психолого-педагогічна наука, а саме:

- фізична або вербальна, групова або індивідуальна поведінка, спрямована на заподіяння кому-небудь шкоди; у широкому діапазоні функціонального вияву характеризується ворожістю, тобто може спричинитися злістю і бути самоціллю;

- умотивована деструктивна поведінка або акт учинків, який суперечить нормам і правилам суспільного життя і супроводжується нанесенням шкоди об'єктом атаки (напади чи фізичні ушкодження іншим індивідам, що викликає них депресію, психодискомфорт, незручність, напруження, стрес, боягузтво, стан пригнічення);

- знаходить вияв у життєдіяльності людини як низка психоформ (агресивність, ворожість, жорстокість, ненависть, злість тощо), котрі формуються як психологічні властивості й риси характеру особистості за умов наявності дефек-

тів у гуманітарній аурі її оточення, відсутності належних соціокультурних орієнтацій, передусім норм соціальної відповідальності й покарання за агресивні вчинки, а також у критичних ситуаціях виживання чи самоствердження.

Наголосимо, що з агресією тісно пов'язаний такий термін, як «агресивна поведінка», яку розглядають як систему вчинкових форм – актів реагування особи на фізично й психологічно несприятливі життєві ситуації стресогенного, фрустраційного та конфліктно-критичного спрямування, за допомогою яких вона розв'язує важливі особистісні чи суспільні проблеми, утверджує свою самобутність і людську гідність, підвищує самооцінку й рівень домагань, захищає свої права і свободи, а також зберігає чи посилює контроль над оточенням.

Найчастіше агресивна поведінка виступає у таких контекстах:

- як певний спосіб психологічного захисту;
- як засіб досягнення мети та задоволення конкретної потреби;
- як ефективний прийом психологічного розвантаження;
- як спосіб самореалізації та самоствердження;
- як метод психологічного та емоційного впливу.

Під агресивністю будемо розуміти властивість особистості, що характеризується деструктивними тенденціями в суб'єкт-суб'єктних стосунках. Як доводить Р. Овчарова, деструктивний компонент людської активності є необхідним у діяльності, оскільки потреба індивідуального розвитку неминуче формує в людях здатність до усунення перешкод, подолання того, що протидіє цьому процесу [4, с. 64].

Сьогодні в конфліктології [5; 6; 7] наголошено на чотирьох напрямках, які пояснюють виникнення агресивної поведінки особистості, а саме: біогенетичному, психологічному, екологічному й соціальному. Так, біогенетичний напрям пояснює походження агресивності від того, що людина походить від древніх предків та отримала в спадок характер дикого звіра. Тобто людина має успадковану інстинктивну агресію й культурні традиції, яких вона набула під час еволюції (знання, норми, цінності), котрі є механізмами гальмування, які стримують агресивність. Психологічний напрям пояснює людську агресивність ворожістю людей, прагненням розв'язати свої внутрішні психологічні проблеми за рахунок інших, тобто виникає необхідність «зруйнувати іншу людину, щоб зберегти себе». Екологічний напрям пояснює агресивність так: людина є самоорганізованою системою, якій для отримання вільної енергії та підтримання життєдіяльності потрібно зруй-

нувати інші системи (природу, живі організми). Тоді як соціальна теорія пояснює агресивність як соціальні відносини, які існують у суспільстві, зумевлених боротьбою людей за своє фізичне існування.

З'ясовано, що важлива роль у профілактиці агресивної поведінки відводиться діяльнісному підходу (О. Леонт'єв, А. Петровський, Г. Щедровицький та інші), за яким визначається сутнісне розуміння процесу профілактики й подолання агресивної поведінки дітей та акцентується увага на найважливішому завданні – творчому пошуку таких засобів, що допоможуть попередити агресію. Тобто згідно з діяльнісним підходом вихідним є перетворення психічної реальності в процесі діяльності. При цьому особливу роль відіграє здатність дитини до самостійної дії під час дозвілля. Системна організація культурно-дозвіллевої діяльності дитини сприяє налагодженню внутрішньої діяльності, а також забезпечує узгодження психічних процесів.

Поняття «дозвілля» часто тлумачиться як відпочинок, розвага, задоволення, гра, вільний час, свобода, рекреація тощо. Тобто дозвілля в психолого-педагогічному аспекті розуміється як сукупність різних видів занять, діяльності, що здійснюються у вільний час, у результаті якої відбувається розвиток особистісних якостей, задоволення духовних, фізичних та інших соціально значущих потреб. У сучасній соціально-культурній ситуації дозвілля сприймається підлітковою аудиторією як суспільно усвідомлена необхідність [8].

Українські дослідники А. Воловик та В. Воловик [9, с. 51–74] пропонують під час організації культурно-дозвіллевої діяльності спиратися на конкретні методологічні принципи, які стосуються профілактики агресивної поведінки. До них належать такі: принцип інтересу, принцип єдності рекреації та пізнання, принцип спільної діяльності. Саме ці три принципи будемо вважати основоположними під час організації дозвілля для підлітків, яким притаманний високий рівень агресивності. Зупинимось на короткому аналізі виокремлених принципів.

Принцип інтересу – найважливіший принцип культурно-дозвіллевої діяльності, тому що саме інтерес є домінантним мотивом будь-якої діяльності. Тому активність або пасивність визначається наявністю чи відсутністю інтересу до неї. Зважаючи на це, спонукання дитини до дозвіллевої діяльності має виходити з її інтересів, оскільки неврахований інтерес провокує незадоволену потребу. Насамперед наголосимо на тому, що беручи участь у дозвіллевих заходах, дитина прагне отримати різноманітні позитивні враження, в яких емоційні переживання домінують над пізнанням. Тобто розваги є такими

видами діяльності, які створюють максимально сприятливі умови для веселощів, приємного проведеного часу, а також відволікають від повсякденних справ. Основними видами розваг є такі: видовища (спортивні, художні, ігрові); розваги, що задовольняють потребу в «гострих відчуттях»; рольові ігри; змагання, які надають можливість самоствердитись. У таких розвагах підлітки виступають у незвичній для себе ролі та через гру отримують можливість максимального самовираження і самоствердження. Це безпосередньо зменшує прояви агресії, а також спрямовує на творчу реалізацію своїх потенційних можливостей.

Принцип єдності рекреації та пізнання виокремлено з огляду на те, що засвоєння дитиною культури вимагає активних зусиль, спроможності до саморозвитку. Чим вищий освітній рівень дитини, тим більш різноманітним є її дозвілля і тим частіше задіяні пізнавальні моменти. Тому необхідно вміти переносити центр уваги з емоційних характеристик предмета на змістовні, смислові. Увага підлітків підтримується новизною повідомлень. Наголосимо на тому, що ці повідомлення мають перетинатися з уже відомою інформацією, інакше повідомлення буде просто незрозумілим. Найбільш повно принцип єдності рекреації та пізнання реалізується в груповій діяльності. Саме вона дозволяє підліткові вчитися керувати своїми емоціями та пригнічувати свої агресивні наміри.

Принцип спільної діяльності передбачає таку організацію культурно-дозвіллевої діяльності, у процесі якої діти перебувають у певних стосунках взаємної залежності та відповідальності. Спільна діяльність формує ціннісно-орієнтаційну єдність групи, породжує традиції, організаційну структуру, емоційну ідентифікацію, веде до підвищення рівня дозвіллевої діяльності, реалізує закладений у неї виховний потенціал.

Висновки. Таким чином, долучаючись до культурно-дозвіллевої діяльності й сприймаючи об'єктивний світ, агресивний підліток зможе творчо самореалізуватися як особистість та розвинути свій особистісний потенціал. Уважаємо, що беручи участь у реальних творчих діях та цікаво організованому дозвіллі, дитина реалізує себе як суб'єкт діяльності, отримує реальну змогу усвідомлено будувати відносини зі своїми однолітками та іншими людьми і навколишнім світом, тим самим розширюючи свою активність, накопичуючи для цього передумови й можливості. Особливе значення в розвитку дитини має провідна діяльність, яка зумовлює глибинні особистісні зміни в певний віковий період, що слід ураховувати при організації дозвілля. Беручи до уваги вагомість профілактичної діяльності щодо подолання агресії, в практичному аспекті зумовлюється необхідність розроблення таких мето-

дологічних підстав, які повинні надати культурно-дозвіллевій діяльності практико орієнтований характер, який має бути чітко пов'язаним із розвитком внутрішніх ресурсів, спрямованих на самодетермінацію й самоактуалізацію власної особистості. Велику цінність у розробленні методологічних основ процесу профілактики агресив-

ної поведінки дітей має відіграти діяльнісний підхід під час організації дозвілля.

Перспективи подальших розробок будуть спрямовані в площину вивчення практичних механізмів корекції агресивної поведінки дітей підліткового віку з використанням інноваційних педагогічних технологій.

Література

1. Психология. Словарь. Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. Москва, 1990. 494 с.
2. Галаган В.Я., Орлов В.Ф., Отич О.М., Фурса О.О. Психология конфликта : навчально-методичний посібник для підготовки магістрів усіх форм навчання. Київ: ДЕДУТ, 2008. 422 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник : 2 вид., доп. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
4. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. Москва : ТЦ «Сфера», 2001. 480 с.
5. Громова О.Н. Конфликтология : курс лекций. Москва : Ассоциация авторов и издателей «Тандем». Издательство ЭКМОС, 2000. 320 с.
6. Дмитриев А.В. Конфликтология : учебное пособие. Москва : Гардарики, 2000. 320 с.
7. Пірен М.І. Конфліктологія: підручник. Київ : МАУП, 2003. 360 с.
8. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
9. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля. Харків : Харк. держ. акад. культури, 1999. 332 с.

References

1. Psihologiya (1990). Slovar'. Pod red. A.V. Petrovskogo, M.G. Yaroshevskogo. [Psychology. Dictionary. Ed. A.V. Petrovsky, M. G. Yaroshevsky] M. 494 s.
2. Psykholohiia konfliktu (2008). [Psychology of conflict]. Navch.-metod. posib. dlia pidhotovky mahistriv usikh form navchannia / V.Ia. Halahan, V.F. Orlov, O.M. Otych, O.O. Fursa. K. : DETUT. 422 s.
3. Honcharenko S. U. (2011). Ukrainyskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary]. 2 vyd., dop. y vypr. Rivne : Volynski oberehy. 552 s.
4. Ovcharova R. V. (2001). Spravochnaya kniga social'nogo pedagoga. [Social Educator Reference Book] M. : TC « Sfera». 480 s.
5. Gromova O. N. (2000). Konfliktologiya. Kurs lekcij. [Conflictology. Lecture course]. M. : Asociaciya avtorov i izdatelej «Tandem». Izdatel'stvo EKMOS. 320 s.
6. Dmitriev A. V. (2000). Konfliktologiya: Uchebnoe posobie. [Conflictology: Textbook]. M. : Gardariki. 320 s.
7. Piren M. I. (2003). Konfliktolohiia: Pidruchnyk. [Conflictology: Textbook] K.: MAUP. 360 s.
8. Bocheliuk V. Y., Bocheliuk V. V. (2006). Dozvillieznnavstvo. Navchalnyi posibnyk. [Leisure science. Tutorial]. K. : Tsentri navchalnoi literatury, 208 s.
9. Volovyk A., Volovyk V. (1999). Pedahohika dozvillia. [Leisure pedagogy]. Kharkiv : Khark. derzh. akad. kultury. 332 s.